

150 onns District da cant Surselva, la historia

Sfegliau el cudisch dil cronist Erwin Ardüser

DA PAUL DUFF / ANR

■ **Tgi ch'ei separticipaus alla 45avla Fiasta da cant dil District da cant Surselva a Falera porta aunc el tschelau bialas reminiscenzas da quella sentupada. Las laudatios ein stadas grondas per las producziuns gartegiadas dils chors, per l'atmosfera cordiala da fiasta e cunzun per l'oreifra organizaziun dalla manifestaziun entras ils avdents dil vitg da Falera.** Il di mava encunter la fin, las fucinas da grillada da fiasta fugavan bravamein e la gervosa alzava sviulta e canera cura ch'Erwin Ardüser ha presentau la cronica ed il disc cumpact, las duas caussas che documenteschan quei ch'ei stau e quei che ei, la historia da 150 onns District da cant Surselva. Oz presenta l'anr il vast document historic, il qual dat perdetga dad in moviment cultural ligiunt dalla societad da nossa Val.

Schiditg che stattan cuolms e vals

La biala cuviarta dil cudisch, gie, buca sulet ina brochura, sepresenta en colurs variontas ed ils puncts sin lingias dattan gia en il tun scafferlont ch'il cunteng tracti cant e musica. Quei bi simbol visual percuora la scartira ed ei creaziun ord igl atelier da grafica da *Marius Hublard*. Sin 244 paginas en fina scartira vegn mirau anavos sin la historia dall'uniun. Documentada vegn quella cun bialas fotografias e cun portrets dils chors sursilvans, dils existents, mo era dad auters ch'eiin buca pli. Ardüser dat il plaid a numerusas personalitats ord il camp dil cant e dalla musica. Ellas raquantan da fatgs, reminiscenzas e reflecteschan sur dil fenomen dil cant sursilvan.

Ils dus plaidas da cusseglier nazional *Martin Candinas* e dil president dil district *Ewald Vinzens* inizeschan la lectura. Il cronist Erwin Ardüser lai aviert en siu artechel introductiv intitulaus «Aunc contan els» la prognosa dil svilap futur dil cant sursilvan, mussond sin las midadas ch'il temps ha purtau els 150 onns vargai. «En mintga cass mirein nus anavos cun luschezia sin quella tradiziun che ha priu si'entschatta per propi il mument ch'ins ha fundau el decuors dil 19avel tschentaner ils chors.» El fa menziun dallas mesiras ch'ils responsabels dil district fan per frenar ina digren dils chors cun plantar gia als affons il cant romontsch en l'ureglia ed el cor. Il camp da stad pils affons vegn frequentaus stediamein, igl onn 2016 han varga 80 affons priu part da quel. Quella lavur che cuntinuescha els chors d'affons ei speronza e basa per in frigeivel avegnir dil cant romontsch en nies intschess. Far revistas e cronicas vul era dir sfugattar en scartiras archivadas. Cheu ei il cronist denton daus sil schetg tier il district. Ils acts dalla fundaziun mauncan ed ils fragments dils emprems 100 onns ein rars. Entgin rumpatesta ha era la damonda als chors activs dad arver lur archivs historics per contribuir enzatgei per la cronica caschunau. Bein enqual uniun ha tralaschau da tgiar siu archiv. Aschia surveschan ils artechels da pressa ed ils rapports da fiasta dallas 44 fiastas da cant dapi 1868 en Surselva sco basa per la cronica.

Ord la historia

Igl onn 2002 era *Ignaz Cathomen* sefatschentaus cun ina resumaziun dils fatgs historics dil cant en Surselva. El numna ser Gion Martin Darms (1823–1907) sco il fundatur dil Chor viril Ligia Grischa e medemamein dil District da cant Surselva. Gia in onn suenter sia fundaziun 1867 ha il comite dil district saviu clamar ils chors sursilvans all'emprema Fiasta da cant districtuala ils 14 da zercladur 1868 a Vuorz e 14 chors ein separticipai. Diesch onns pli tard ei quei diember sedublegiaus alla fiasta da cant a Glion 1888. La secunda mesadad dil 19avel tschentaner nescha en Surselva in grond diember da chors. Igl onn 1864

La fascinaziun dil cant ha muentau ils Sursilvans durant il temps vargau. 1946 ha la fiasta dil district giu liug a Mustér avon 5000 aspectaturs.

FOTOS MAD

conta il Chor viril Ligia Grischa per l'emprema gada la canzun «A Trun sut igl ischi» da Gion Antoni Huonder ed Ignaz Heim a caschun dalla Fiasta da cant federala a Berna. Quei ei l'emprema gada che cant romontsch resuna ad ina fiasta federala ed ils cantadurs sursilvans contonschan cun quella canzun in resun nuspitgau ella pressa dall'entira Svizra.

Il carschament dil diember da chors ei denton mo pusseivels perquei che cumponists sco Otto Barblan, Hans Erni, Tumasch Dolf, Duri Sialm, Giusep Maissen ed auters san far diever da buns texts da poets classics dalla Romontschia. Gia lu devi ina collaboraziun exemplarica denter poets e cumponists. Cathomen reflectescha en sia scartira d'avon 15 onns il futur dil cant sursilvan. Sco sche ses fastedis fussen stai in'electrisada iniziala fagend el menziun da buc anflar cumponists giuvens en nossas retschas san ins oz constatar che giuvens cumpatriots prendan puspei la pleva per metter notas en melodias suttamessas cun viarva romontschia. Il svilap cun altezias e bassezias vegn bein alla glisch tier l'enumeraziun dallas 45 fiastas da cant dil district sursilvan. Dalla tiarza fiasta da cant digl onn 1871 a Mustér (duront l'uiara franzosa/tudestga) han sis chors priu part, 132 onns pli tard 2003 ei puspei la fiasta districtuala ella capitala dalla Cadi che dumbra la pli gronda participaziun da chors cun 61 uniuns, da quei sis chors d'affons.

Las fiastas da cant districtualas

Sin 60 paginas vegnan las fiastas da cant resumadas ina suenter l'autra da 1868 Vuorz tochen la prevista dalla 45avla da Falera. Quella part ei da leger sco in roman criminal spanegiont. Igl ei ina cronica buca sulet dil svilap cantic, mobein era dallas midadas socialas da nies pievel e dil svilap economic da nossa Val. Cheu enzacons cavazzins dil cuntengn: La «Gasetta Romontscha» (GR) concluda il rapport da 1871 culs plaid «la fiasta da cant a Mustér ha mussau co catolics e protestants, liberals e conservativs, spirituals e seculars sappien seunir e cooperar per il bi e bien cun observar la vera tolleranza respectond las differentas ideas religiusas e politicas d'in e scadin...». Alla 10avla fiasta a Glion ei il smugl dad auditurs aschi gronds ch'ils experts vegnan disturbai en lur lavur. El rapport stat ei scret: «Allein das muss in Zukunft anders werden, wenn man den singenden und horchenden Vereinen die reichsten Früchte ihrer Bemühungen und allen ordnungsliebenden Gesangsfreunden die edelsten Genüsse eines Sängertages nicht will rauben lassen!» A quella fiasta dat ei l'emprema gada in rapport publicaus. Lu

diesch onns pli tard dat ei puspei in lavatgau als organisateurs da Sagogn: «..., nämlich das während der Wettgesangsvorträge viel zu wenig Ruhe unter den Zuhörern herrschte.» In impurtont factur per la cuntentientscha dils cantadurs alla fiasta da cant fuvan ils gentars. Dalla fiasta a Vella dils 1900 rapporta la GR: «Il gentar survius da signur Caduff ha gieneralmein cuntentau. Las abundontas porziuns carn: schambun e barsau remplazavan ventireivlamein la tier talas caschuns gieneralmein 'tievia' enstagl 'caulda' cuschina...». Il rapport dalla fiasta da 1909 a Glion fa lu la menziun ch'ils organisateurs hagian «... das übliche Obligatorium der Festessen für die Sängervereine in nachahmungswerter Weise aus dem Festprogramm beseitigten.» Igl onn 1911 ei Trin stau en roda e mira cheu tgei progress ch'ei ha dau. GR: «... arrivai a Glion per seunir leu tier in grond til ora silla staziun e prender la viafier tier Trin. La viafier retica ha plazzau cheu la massa gleut en bials cars da vitgira – er'ei sil tren dallas 9.10 ge preparau per tala occasiun en tut 8–10 vaguns! Pilver empau pauvre!» Igl expert A. Biedermann remarca quei onn el rapport dalla giuria: «Es sind ja viele Feste, die dem Schreiber das Jahr hindurch zuteilt werden, aber ich weiss nicht warum mir gerade diese Sängertage im Bündnerland besonders Freude machen. ... ist es der Ernst, der diesen kleinen Festen, ja jedem einzelnen Sänger das Gepräge gibt?» Dus onns pli tard han cantadurs ed auditurs saviu ir cul

tren tochen Tavanasa. Il tschancun dalla staziun tochen a Breil han els denton stuii ir a pei. La gasetta «Il Grischun» scriva: «Tgei suar e schemèr! Lein tralaschar da descriver ils strapazs e de reproduzir tschertas exclamazions!»

Suenter l'Emprema Uia mundiala vegn puspei cantau

Duront las duas uiaras mundialas ha ei buca dau fiastas da cant. Capeivel en vesta alla smanatscha che reveva en Svizra. A Sagogn 1936 ei gia preparau in parcadì d'autos ed ei vegn remarcu: «Per l'emprema gada funcziunescha alla fiasta da cant a Sagogn in aultplidader (Lautsprecher).» Treis onns pli tard a Danis han ins stuii alzar la taxa normala da pindels d'entrada per 10 cts., quei ed aunc il fatg ch'il tren special hagi buca spitgau ils visitaders dalla fiasta retardai e seigi ius miez vits encunter Mustér. 500 persunas han spitgau e schelau tochen ch'il davos tren ei vegnius. Da menziunar da quella fiasta ei la remarca: «Il chor viril Alpina Flem ha buca saviu prender part alla fiasta entras la disgrazia a Fidaz nua ch'ina bova haveva satrau la casa d'affons 'Sunahüsl' e schotg persunas ein vegnidas leu per la veta.»

Il temps niev

Las anecdotes dallas fiastas suandontas surschein nus al lectur da discuvierer. Mintga fiasta ei stada unica. En egl crodan trasatras las remarclas positivs dils experts d'anoragiu. Els laudan il cant sur-

silvan. Ferton che giurors romontschs fuorman lur rapports pli critics e directs (Duri Sialm p. ex.). A Laax ei 1984 vegniu cantau las canzuns da pag en zonas da silenzi endadens. Dapi quella fiasta ei quei fatg serepetius tier mintga fiasta suandonta. Ils experts indigens scrivan ussa era lur rapports en romontsch, Gion Giusep e Gion Antoni Derungs, Conrad Bertog, Giusep Tschuor, Claudio Simonet ed auters. Igl onn 2003 alla fiasta da Mustér remarca il president dalla cumissiun da musica dall'Uniun cantunala da cant, *Martin Zimmermann*, ch'ils rapports a scret seigien da leger per mintgin egl internet. Lein concluder la rubrica sur dallas fiastas da cant cun la constataziun dil president actual Ewald Vinzens a caschun dalla fiasta 2011 a Glion: «Haver in chor el vitg ei buca luxus, haver negin chor ei denton ina sperdita culturala e sociala!»

Historias dils chors ed anecdotes personalas

Ils chors sursilvans sepresentan sin las proximas 100 paginas. Ils actuals ed erals ch'existan buca pli, entgens chors da baselgia ein buca commembers dall'uniun dil district. Era quels ein presentai el cudisch. Sin paginas dublas ein las uniuns sepresentadas cun cuorta historia ed ina fotografia actuala. Ella part suandonta vegnan 29 persunas, las qualas han relaziuns cul cant sursilvan, tiel plaid. Danovamein leg'ins quels texts sco da beiber bun'aua. Ei fuss buca gest per ina ni l'autra da quellas personalitats da dar cheu in commentari d'ina rubrica singula. Il lectur astga seprofundar sez ella lectura per respirar l'aura dallas expectoraziuns dils scribents.

Il cudisch ei illustrau cun numerus maletgs historics, ils quals s'audan mintgamai tier las rubricas descrittass. Las fotografias dattan era in maletg dil svilap tecnic succedius el davos tschentaner e miez. Nossa societad ei s'adattada al svilap ed ha sezza sviluppuu novaziuns ed empriu d'applicar il niev per il bien dil carstgaun. Tal andament dil temps ha purtau midadas che han buca fatg frein avon nus Sursilvans. Tgei ch'il viadi dil temps porta el futur per la cultura ed en special per il cant dependa fetg dallas ragischs tradiziunalas da nossa societad. Il ritmus lunar cun carschen e digren vegn era ad influenzer nus egl avegnir. Quei relata la scartira dad Erwin Ardüser fagend curascha a nus. Ad el s'auda in resentiu engraziament per sia lavur. Ella ei exempel per quels che sefatschentan cun historia e svilap dalla societad ed ella dat curascha da cuntinuar da rinforzar ragischs socialas en respect e toleranza envers il concarstgaun.

2016, Rilana Cadruvi, Clau Scherrer e Flavia Walder han menau il camp da cant per affons e giuvnills ch'il District da cant Surselva organisescha dapi igl onn 2000.